

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Кафедра теорії культури і філософії науки

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Декан філософського факультету
Іван КАРПЕНКО

“ 19 ” 06 2023 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

АРХАЇЧНА КУЛЬТУРА

(шифр і назва навчальної дисципліни)

рівень вищої освіти перший (бакалавр)

галузь знань _03 Гуманітарні науки
(шифр і назва)

спеціальність _034 Культурологія
(шифр і назва)

освітньо-професійна програма Культурологія, Урбаністичні студії
(шифр і назва)

вид дисципліни _ обов'язкова
(обов'язкова / за вибором)

факультет __ філософський

2023 / 2024 навчальний рік

Програму рекомендовано до затвердження Вченою радою філософського факультету
Протокол від « 16 » червня 2023 р. № 6

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ: канд. філософ. наук, доцент, доцент кафедри теорії культури і
філософії науки Білецький І. П.

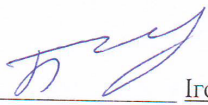
Програму схвалено на засіданні кафедри теорії культури і філософії науки філософського
факультету
Протокол від « 14 » червня 2023 р. № 11

Завідувач кафедри теорії культури і філософії науки

(підпис) Дмитрій ПЕТРЕНКО
(прізвище та ініціали)

Програму погоджено з гарантом освітньо-професійної програми «Культурологія»

Гарант освітньо-професійної програми «Культурологія»

(підпис) Ігор БІЛЕЦЬКИЙ
(прізвище та ініціали)

Програму погоджено з гарантом освітньо-професійної програми «Урбаністичні студії»

Гарант освітньо-професійної програми «Урбаністичні студії»

(підпис) Дмитро ЧОРНИЙ
(прізвище та ініціали)

Програму погоджено методичною комісією філософського факультету
Протокол від « 14 » червня 2023 р. № 10

Голова методичної комісії філософського факультету

(підпис) Сергій ГОЛІКОВ
(прізвище та ініціали)

1.6. Заплановані результати навчання.

1.5. Характеристика навчальної дисципліни	
<u>Нормативна</u> / за вибором	
Денна форма навчання	Заочна (дистанційна) форма навчання
Рік підготовки	
1-й	1-й
Семестр	
1-й	
Лекції	
32 години	4 години
Практичні заняття	
32 години	4 години
Лабораторні заняття	
0 годин	0 годин
Самостійна робота	
116 годин	172 години
Індивідуальне завдання	
0	0

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні досягти таких результатів навчання:

- навички методології структурно-семіотичного аналізу явищ давнини та сучасних культурних вербальних та візуальних текстів;
- знання з культурно-антропологічного, структурно-семіотичного, фольклорного категоріального апарату та основних першоджерел з розвитку архаїчної культури та архаїчного мислення;
- вміння самостійно досліджувати феномени культури та культурні тексти методом структурно-семіотичного аналізу;
- спроможність до культурологічного опису та класифікації артефактів давнини та їх відображення в сучасній культурі;

- спроможність до написання культурологічних текстів, контрольної та курсової робіт, володіння культурною науковою мовлення, презентації самостійно створених текстів;
- знання основних музейних експозицій Харкову, в яких представлені артефакти давніх культур або наукові дослідження еволюції первісного світу;
- знання про давні культури на території сучасної України (кімерійці, Трипільська культура, скіфи, сармати, кіммерійці, давні слов'яни, давні греки, тощо);
- знання найбільш розвинутих міфологій давнини (давньогрецької, давньоіндуської, давньослов'янської, давньоскандинавської, та інш.);
- знання про етапи досліджень архаїчної культури, термінологічні наукові дискусії, етапи еволюції архаїчної людини;
- знання про найбільш важливі культурні трансформації – отримання вогню, розподіл праці, створення класів, сім'ї, створення держави, приручення тварин, винахід колеса, поява наукового знання, тощо;
- знання про типи фольклору, міфології, чарівної казки, які відображають особливості архаїчного мислення;
- вміння писати аналітичні та творчі роботи різних наукових жанрів – реферати, обзори наукової літератури, контрольні роботи, оформлювати бібліографію згідно вимог до письмових наукових робіт;
- спроможність до самостійного конспектування, опрацювання першоджерел, вміння ясно, логічно, послідовно, розвинуто відповідати на запитання викладача, проводити культурні порівняння, установлювати логічні, історичні, культурологічні, структурні або функціональні зв'язки між культурними феноменами різних національних культур та міфологічних систем, а також між формами мислення давнини та сучасної людини.

2. Тематичний план навчальної дисципліни

Тема № 1. Первісна, архаїчна та традиційна культура.

Культура і ментальність. Герменевтика як метод культурології. Первісна, архаїчна та традиційна культури – проблеми визначення та демаркації. Палеоліт, мезоліт, неоліт. Неолітична революція, одомашнення тварин та рослин. Кам'яний, бронзовий та залізний віки.

Тема № 2. Історія уявлень про архаїчну культуру.

Античні та середньовічні уявлення про культуру. Уявлення про архаїчну культуру в XVII – XIX століттях. Міф «благородного дикуна». Міф «щасливого дикуна». Розвиток палеонтології. Уявлення XX – XXI століть. Етнографія та антропология. Теорія «хвиль буття» К. Грейвза.

Тема № 3. Походження та еволюція людини.

Походження та еволюція людини. Теорія Ч. Дарвіна про походження людини від мавпи. Австралопітеки, пітекантропи, синантропи, неандертальці, кроманьйонці. Дискусії про походження людини. Людина як вінець Божого творіння. Галуциногенна, трудова, сексуальна теорії походження людини. Мистецтво первісних людей, наскальний живопис.

Тема № 4. Феномен людини та людської свідомості.

Людина, її мозок та свідомість. Абстрактне та конкретне. Персоніфікація. Зворотна пропорційність між абстрактно-логічним та художньо-образним мисленням та сприйняттям. Первісне мислення та суб'єкт – об'єктна дихотомія: візуальна та авдіотактильна культури.

Тема № 5. Мислення і мова. Гіпотеза Сепіра – Ворфа.

Мислення та мова. Мова як «дім буття». Дискусії про походження мови. Мовні групи та мовні сім'ї: індоєвропейська, австроазійська, уральська, алтайська та інші мовні сім'ї. Ностратична «супер-сім'я». Мова та сприйняття кольорів. Мова та орієнтація в просторі. Гіпотеза Сепіра – Ворфа.

Особливості сучасних та архаїчних мов. Мова і писемність. Піктографія, ієрогліфіка, силабічна та фонетична писемність. Мова темтамів.

Тема № 6. Міфічне та міфологічне. Теорії міфу.

Що таке міф. Метафоричні, евгемеричні, мовні, ритуально-соціологічні, структуралістські, психоаналітичні, трансцендентальні, нумінозні, символічні, поетичні інтерпретації міфу. Міфічно-магічне мислення в архаїчних культурах. Міфічне та міфологічне. Міф, релігія, містика, магія, окультизм, раціональне (наукове та перед-наукове) знання.

Тема № 7. Міфічні практики та ритуали.

Особливості міфічного сприйняття в архаїчних культурах. Міф як дискурс та як практика. Ритуал і магія. Табуїзм. Міфи та ритуали давніх слов'ян. Міфи та ритуали давніх германців. Міфи та ритуали давніх греків та римлян. Міфи та ритуали бушменів. Міфи та ритуали ямомані, хібаро, ірокезів тощо.

Тема № 8. Шаманізм, магія, анімізм, тотемізм.

Шаманізм та культ духів. Два варіанти шаманізму: екстатичні ритуали та вживання галюциногенів. Анімізм, аніматизм та тотемізм. Магія та її різновиди. Елементи шаманізму в даосизмі, індуїзмі, суфізмі тощо. Шаманізм і модерна культура (Карлос Кастанеда, діон Форчун тощо).

Тема № 9. Свідоме та несвідоме. Структуралізм, психоаналіз, трансперсональна психологія.

Теорії несвідомого в XIX столітті. Психоаналіз ортодоксальний та неортодоксальний. Несвідоме та сублімація, З. Фрейд про релігію, культуру, цивілізацію. Свідоме та підсвідоме – структуралізм. Аналітична психологія К. Г. Юнга. Культура як вираження колективного несвідомого. Трансперсональна психологія про шаманізм, анімізм, аніматизм, магію тощо.

Тема № 10. Архетипи та сюжети міфічного.

Теорія архетипів К. Г. Юнга. Архетипи героя, мага (чаклуна), учителя, матері, тіні, трикстера, аніми та анімуса в архаїчній культурі. Архетип трикстера в українській та інших слов'янських та неслов'янських культурах. Образ тіні та явище переносу, їх репрезентація в архаїчних культурах. Образи аніми та анімуса в культурі.

Тема № 11. Матеріальна культура та її еволюція. Інтегральна теорія К. Вілбера.

Розвиток матеріальної культури від палеоліту і до нового часу. Кам'яні зброя та знаряддя праці. Винайдення лука та стріл, бумеранга, колеса, одомашнення та використання коней, колісниць тощо. Бронзовий та залізний віки. Меч та обладунок як фактор культурного та соціально-історичного розвитку. Проблема співвідношення матеріальних та культурно-ментальних факторів у процесі розвитку давніх суспільств. Інтегральна теорія К. Вілбера.

Тема № 12. Секс, сім'я, інститут власності.

Сім'я та секс у первісних людей. Інстинкти та культура. Секс та боротьба за домінування у приматів. Ранговість та примативність, форми їх презентації в культурі. Поява інституту власності та його вплив на відносини в суспільстві. Патріархат, матріархат, моногамія, полігамія, поліандрія та фактори, що їх зумовлюють. Особливості патріархату кочовиків-скотарів. Матріархат народу мосуо (мосо). Поліандрія в Тибеті та інших гірських місцевостях. Структуралізм про відносини всередині сім'ї.

Тема № 13. Феномен потлачу. Економіка дару та економіка прибутку. Теорія Ж. Батая.

Торгівля та обмін у первісних та архаїчних культурах. Феномен потлачу. Потlach як марнування та обмін благами. Теорії економіки дару та економіки прибутку: Ж. Батай та Л. Хайд. Ж. Батай про потlach, жертвоприношення, економіку марнування та воєнної доцільності. Л. Хайд про роль дару в збереженні цілісності суспільства.

Тема № 14. Трипільці, індоєвропейці, слов'яни, українці.

Первісні племена на території України після останнього оледеніння. Культура Трипілля – Кукутені: землеробство, кераміка - міфи та реальність. Культура «бойових колісниць» та індоєвропейці. Питання про походження та шляхи розселення індоєвропейців. Скіфи, кіммерійці, неври, сармати, роксолани – їх роль в етногенезі українців. Венеди, склавини та анти. Слов'яни та проблема їх прабатьківщини. Русь, русини, українці.

Тема № 15. Первісна, архаїчна, традиційна культури на території України.

Трипільська культура: землеробство, кераміка, мистецтво. Культура скіфів («звіриний стиль»). Скіфи-скотарі, скіфи-землероби, царські скіфи. Грецькі міста-держави на Чорноморському узбережжі України. Готи та країна «Ойум». Князівство Феодоро. Слов'яни та работоргівля.

Українські казки та легенди: образи відьми, берегині, відьмака, мольфара, упиря тощо. Образи героя в українських казках та легендах: Кирило Кожум'яка, Котигорошко. Змій Горинич та Змай південних слов'ян.

Тема № 16. Власність, держава, гроші.

Інститут власності та соціальні і протодержавницькі інститути в архаїчному суспільстві. Торгівля та еквівалент вартості. Феномен грошей: гроші-речі, металеві гроші, паперові та віртуальні гроші. Гроші як засіб обміну та як засіб накопичення. Кам'яні жорнови в ролі грошей на острові Яп.

Плем'я, нація, держава.

3. Структура навчальної дисципліни (денна форма)

Назви розділів і тем	Денна форма			
	усього	лекції	семінари	Самост. робота
Тема № 1. Первісна, архаїчна та традиційна культура.		2	2	7
Тема № 2. Історія уявлень про архаїчну культуру.		2	2	7
Тема № 3. Походження та еволюція людини.		2	2	7
Тема № 4. Феномен людини та людської свідомості.		2	2	7
Тема № 5. Мислення і мова. Гіпотеза Сепіра – Ворфа.		2	2	7
Тема № 6. Міфічне та міфологічне. Теорії міфу.		2	2	7
Тема № 7. Міфічні практики та ритуали.		2	2	7
Тема № 8. Шаманізм, магія, анімізм, тотемізм.		2	2	7
Тема № 9. Свідоме та несвідоме. Структуралізм, психоаналіз, трансперсональна психологія.		2	2	7
Тема № 10. Архетипи та сюжети міфічного.		2	2	7
Тема № 11. Матеріальна культура та її еволюція. Інтегральна теорія К. Вілбера.		2	2	7
Тема № 12. Секс, сім'я, інститут власності.		2	2	8
Тема № 13. Феномен потлачу. Економіка дару та економіка прибутку. Теорія Ж. Батая.		2	2	8
Тема № 14. Трипільці, індоєвропейці, слов'яни, українці.		2	2	8
Тема № 15. Первісна, архаїчна, традиційна культури на території України.		2	2	8
Тема № 16. Власність, держава, гроші.		2	2	7
Усього годин	180	32	32	116

4. Теми лекцій

Теми	лекції
Тема № 1. Первісна, архаїчна та традиційна культура.	2
Тема № 2. Історія уявлень про архаїчну культуру.	2
Тема № 3. Походження та еволюція людини.	2
Тема № 4. Феномен людини та людської свідомості.	2
Тема № 5. Мислення і мова. Гіпотеза Сепіра – Ворфа.	2
Тема № 6. Міфічне та міфологічне. Теорії міфу.	2
Тема № 7. Міфічні практики та ритуали.	2
Тема № 8. Шаманізм, магія, анімізм, тотемізм.	2
Тема № 9. Свідоме та несвідоме. Структуралізм, психоаналіз, трансперсональна психологія.	2
Тема № 10. Архетипи та сюжети міфічного.	2
Тема № 11. Матеріальна культура та її еволюція. Інтегральна теорія К. Вілбера.	2
Тема № 12. Секс, сім'я, інститут власності.	2
Тема № 13. Феномен потлачу. Економіка дару та економіка прибутку. Теорія Ж. Батая.	2
Тема № 14. Трипільці, індоєвропейці, слов'яни, українці.	2
Тема № 15. Первісна, архаїчна, традиційна культури на території України.	2
Тема № 16. Власність, держава, гроші.	2
Усього годин	32

5. Теми семінарських занять

Теми	години
Тема № 1. Первісна, архаїчна та традиційна культура.	2
Тема № 2. Історія уявлень про архаїчну культуру.	2

Тема № 3. Походження та еволюція людини.	2
Тема № 4. Феномен людини та людської свідомості.	2
Тема № 5. Мислення і мова. Гіпотеза Сепіра – Ворфа.	2
Тема № 6. Міфічне та міфологічне. Теорії міфу.	2
Тема № 7. Міфічні практики та ритуали.	2
Тема № 8. Шаманізм, магія, анімізм, тотемізм.	2
Тема № 9. Свідоме та несвідоме. Структуралізм, психоаналіз, трансперсональна психологія.	2
Тема № 10. Архетипи та сюжети міфічного.	2
Тема № 11. Матеріальна культура та її еволюція. Інтегральна теорія К. Вілбера.	2
Тема № 12. Секс, сім'я, інститут власності.	2
Тема № 13. Феномен потлачу. Економіка дару та економіка прибутку. Теорія Ж. Батая.	2
Тема № 14. Трипільці, індоєвропейці, слов'яни, українці.	2
Тема № 15. Первісна, архаїчна, традиційна культури на території України.	2
Тема № 16. Власність, держава, гроші.	2
Усього годин	32

6. Методи контролю

Поточний контроль (на семінарах), тести, реферат, контрольна робота, підсумковий контроль (іспит)

7. Схема нарахування балів

Теми																Бали	
Т. 1	Т. 2	Т.3	Т.4	Т.5	Т.6	Т.7	Т. 8	Т. 9	Т. 10	Т. 11	Т. 12	Т. 13	Т. 14	Т. 15	Т. 16	іспит	усього
4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	3	3	3	3	40	100

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка за національною шкалою
	Дворівнева шкала оцінювання
100-90	Зараховано
89-70	Зараховано
69-50	Зараховано
49-0	Незадовільно

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ПОТОЧНОГО КОНТРОЛЮ.

Поточний контроль

- Оцінка знань студентів за контрольними програмними питаннями поточної та попередніх тем.
- Оцінка за виконання практичних завдань
- Експрес-тестування за ключовими аспектами тем курсу.

Підсумковий контроль (екзамен)

Перевірка розуміння студентами теоретичного та практичного програмного матеріалу в цілому, здатність творчо використовувати накопиченні знання та вміння.

1. Участь у семінарських заняттях (максимум 60 балів за 12 виступів):

Виступ з доповіддю

5 балів:

- виступ студента побудовано послідовно, системно, логічно;
- питання висвітлено всебічно та з урахуванням різних точок зору;
- під час виступів студент виявив глибоке знання змісту питання, вільно оперування

філософськими термінами;

- відповіді повністю репрезентують додаткові питання, опираючись на вітчизняну та іноземну фахову літературу;

4 бали:

- виступ студента побудовано в цілому послідовно та логічно;
- питання висвітлено всебічно та у співставленні з основними точками зору;
- під час виступів студент виявив в цілому знання змісту питання, вільне оперування філософськими термінами;
- відповіді достатньо репрезентують додаткові питання, опираючись на вітчизняну та іноземну фахову літературу;

3 бали:

- виступ студента побудовано в цілому послідовно;
- питання достатньо висвітлено та у співставленні з окремими точками зору;
- під час виступів студент виявив певне знання змісту питання, оперування філософськими термінами;
- відповіді на додаткові питання не є повними, посилання на вітчизняну та іноземну фахову літературу не завжди точні, мають похибки;

2 бали:

- виступ студента побудовано не завжди послідовно;
- питання достатньо висвітлено, проте відсутнє співставлення різних точками зору;
- під час виступів студент виявив фрагментарне знання змісту питання, оперування філософськими термінами викликало труднощі;
- відповіді на додаткові питання потребують уточнення, конкретизації, посилання на вітчизняну та іноземну фахову літературу майже відсутні;

1 бал:

- виступ студента побудовано здебільшого стихійно;
- питання недостатньо висвітлено, відсутнє співставлення різних точками зору;
- під час виступів студент виявив роздуми про зміст питання, оперування філософськими термінами викликало значні труднощі;
- відповіді розпливчаті та виходять за межі додаткових питання, посилання на вітчизняну та іноземну фахову літературу відсутні;

0 балів: студент не підготував та не виступив з допов

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАТЬ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ (заліку).

Підсумкова робота (залік) складається з 2 питань, які мають на меті перевірити рівень знань студентів з дисципліни «Культури Сходу»
Відповіді студента на кожне питання максимально оцінюється як 40 балів.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ

40 - 32 балів:

- студент продемонстрував глибоке знання змісту екзаменаційного питання, вільне оперування філософськими категоріями, провів глибокий філософський аналіз означеної проблеми;
- глибоко і всебічно висвітлені знання з історії культури, основних положень теоретичних першоджерел та рекомендованої літератури;
- відповідь повністю репрезентує певну проблему, опираючись на вітчизняну та іноземну фахову літературу;
- здійснено аналіз різних точок зору щодо означеної проблематики, представлено самостійне та обґрунтоване бачення її сутності як творче переосмислення набутих знань;
- відповідь побудована лаконічно, чітко, логічно та послідовно з формулюванням власних висновків;
- відповідь містить співставлення різних підходів до вирішення певної проблеми, критичний їх аналіз;
- відповідь написана грамотно та демонструє високий рівень засвоєння практичних навичок.

30- 24 балів:

- студент продемонстрував знання змісту екзаменаційного питання, оперування основними філософськими категоріями, аргументовано виклав означену проблему;
- в цілому висвітлено знання з історії культури, основних положень теоретичних першоджерел, візуальних матеріалів та рекомендованої літератури, проте допущені незначні помилки та окремі неточності у формулюваннях;
- відповідь репрезентує певну проблему, але посилання на вітчизняну та іноземну фахову літературу не є достатніми;
- здійснено аналіз різних точок зору щодо означеної проблематики, представлено самостійне бачення її сутності;
- відповідь побудована лаконічно та послідовно, проте допущені певні неточності та похибки у логіці викладу матеріалу, власні висновки не завжди обґрунтовані;
- відповідь містить співставлення різних підходів до вирішення певної проблеми;
- відповідь написана грамотно з використанням фахової лексики.

22- 16 балів:

- студент продемонстрував певне знання змісту екзаменаційного питання, виклавши основні положення означеної проблеми;

- висвітлені знання з історії культури, основних положень теоретичних першоджерел та рекомендованої літератури є фрагментарними та не завжди точними;
- відповідь побудована навколо певної філософської проблеми, але посилання на вітчизняну та іноземну фахову літературу майже відсутні;
- здійснено поверхневий аналіз різних точок зору щодо означеної проблематики;
- відповідь є недостатньо послідовною, допущені певні неточності та похибки у логіці викладу матеріалу, власні висновки відсутні;
- відповідь, в цілому, написана грамотно.

14- 10 балів:

- студент продемонстрував роздуми з екзаменаційного питання, відсутність знань основних філософських категорій;
- відповідь містить певні уявлення з історії культури, основних положень теоретичних першоджерел, візуальних матеріалів та рекомендованої літератури;
- посилання на вітчизняну та іноземну фахову літературу відсутні;
- відсутній аналіз різних точок зору щодо означеної проблематики;
- відповідь є фрагментарною, допущені значні неточності та похибки у логіці викладу матеріалу, власні висновки відсутні;
- відповідь написана з помилками.

8- 2 балів:

- студент продемонстрував відсутність знань з екзаменаційного питання;
- відповідь містить певні уявлення з історії культури, основних положень теоретичних першоджерел та рекомендованої літератури;
- посилання на вітчизняну та іноземну фахову літературу відсутні;
- відсутній аналіз різних точок зору щодо означеної проблематики;
- відповідь є фрагментарною, відсутні логіка викладу матеріалу та власні висновки;
- відповідь написана з багатьма помилками.

0 балів: відповідь відсутня

8. Рекомендована література

Методологічна.

Леві- Строс Клод. Первісне мислення / С. Йосипенко (пер.з фр.,вступ.сл.та прим.). – Київ

:Український Центр духовної культури, 2000.

Підручники.

1. Чмихов М. Давня культура: Навч. посібник. — Київ, 1995.
2. Баженов О.Л. Історія первісного суспільства: навчально-методичний посібник для студентів. – Кам'янець-Подільський, 2014.
3. Полікарпов В.С. Лекції з історії світової культури. - Харків, 1990.
4. Станко В.Н., Гладких М.І., Сегеда С.П. Історія первісного суспільства. – К.: Либідь. – 1999. – 240 с.

Додаткова

1. Відейко М. Ю. Трипільська цивілізація - Київ, 2008.
2. Березовський І. Українські народні казки про тварин // Казки про тварин. - Київ, 1979.
3. Бурім В. Образи природи в казках та легендах // Початкова освіта, 2001, № 43.
4. Колесса Ф. Українська усна словесність. – К.: - Едмонтон, 1982.- 382с.
5. Брайчевський М.Ю. Римська монета та території України. – К.- 1959.
6. Баран В.Д. Черняхівська культура. За матеріалами Верхнього Дністра і Західного Бугу. - Київ- 1981
7. Павленко Ю.В. Дохристиянські вірування давнього населення України.-К.: Либідь, 2000.- 456с.
8. Чмихов М.О. Археологія та стародавня історія України. Київ: Либідь, 1992.
9. Історія української культури: Навч. посібник / Наук. ред. В.М. Шейко. – К., 2006
10. Кембел Дж. Герой з тисячею облич.Київ: Видавничий дім «Альтернативи», 1999
11. Поцелуйко Андрій. Різновиди древніх ініціаційних практик збережені в українському фольклорі
12. Тиховська Оксана. Українська народна казка: психоаналітичний аспект. – Ужгород: Гражда, 2011.
13. Уманцев, Федір. Мистецтво давньої України : історичний нарис. – Київ: Либідь, 2002
14. Давидюк Віктор. Первісна міфологія українського фольклору. – Луцьк: Видавництво обласної друкарні, 2005
15. Історія української культури: підручник / В.О. Лозовий, Л.В. Анучина, О.А. Стасевська, О.В. Уманець. – Х.: Право, 2013
16. Вінокур І.С. Історія та культура черняхівських племен. - К. - 1972.

17. Суковата В.А. Сатиричні образи жінок в казковому фольклорі: гендерний аспект // Наукові Записки Інституту Етнології Національної Академії Наук України. – Львів: НАН України, 2004. - № 5- 6. – С. 763-768
18. Ятченко В.Ф. Боги і люди в українській казці. – К.: Міленіум, 2009.
19. Магомедов Б.В. Монети як джерело до історії племен черняхівської культури // Археологія. – 2006. - № 4. – С. 46-52.
20. Луцкевич І. Матеріали до карти поширення пам'яток культури полів поховань на території Харківської області // Археологія. — 1948. — 2.
21. Кун М. А. Легенди і міфи Стародавньої Греції. – Тернопіль, 1993.
22. Парандовський Я. Міфологія. – К., 1977.
23. Ятченко В. Про культуротворчу роль образу русалки в українському фольклорі //Українознавство. – 2007. – № 1
24. Українські замовляння. – Київ, 1993.
25. Українські казки про нечисту силу. Відьми та ворожбити. – Київ, 1992.
26. Українські народні казки. – К.: Державне видавництво художньої літератури, 1957.
27. Lawrence J.Sh., Jewett R. The myth of the American superhero. 2004
28. Андреева Т. Відображення українським фольклором ініціацій них випробувань (на матеріалі чарівної казки) - [Електронний ресурс]. Режим доступу:http://papers.univ.kiev.ua/1/literaturoznavstvo_movoznavstvo_folklorystyka/articles/andrejeva-t-reflection-of-initiate-testin-ukrainian-folklore-based-onthemat_16217.pdf?fbclid=IwAR2SiOFu7lwmXUuPR1kSWChgwfHDTYsiqEiGvHv_vHsGge4mbsgNWkkcLw
29. Ятченко В.Ф. Шаманізм та ініціації - [Електронний ресурс]. Режим доступу: // <https://www.ridivira.com/uk/suspilstvo/shamanizm-ta-initsiatsii>
30. Ятченко В.Ф. Шаманізм і шаманські практики на теренах України в історичних та художніх джерелах - [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.ridivira.com/uk/istoriya/shamanizm-i-shamanskipraktyku-na-terenakh-ukrainy-vistorychykh-ta-khudozhnikhdzherelak>
31. Ятченко В.Ф.Український шаманізм - [Електронний ресурс]. Режим доступу: //<http://ndiu.org.ua/images/book/shamanizm.pdf?fbclid=IwAR2l6DcNp4O1OvJXqvihRTE2KlrSyXwYsGHrP1iq6fpt9YaxvB22VgO KLEM>